

Dobří Slováci, dobří občania svojej krajiny? Vojvodinskí Slováci na periférii slovenského a srbského nacionalizmu

Good Slovaks, good citizens of their country? Slovaks of Vojvodina on the periphery of Slovak and Serbian nationalisms

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2021.28.2.05

Juraj Marušiak – Sanja Zlatanović

Abstract

The topic of the paper is the perception of members of the Slovak community in Vojvodina in Slovak and Serbian society. The paper analyses the content of narratives that are created about members of the community and the way they are created. In the Slovak environment, the image of the community is constructed mainly from “above”, through historical and political discourses, while its presence has been disappearing from the Slovak consciousness since the second half of the 20th century. In the Serbian environment, its image is shaped mainly from “below”, on the basis of immediate interactions between its members and the majority population.

Key words

Slovakia, Serbia, Slovak community in Vojvodina, identification processes, Alföld (Lower Land); Felvidék (Upper Land)

Kľúčové slová

Slovensko, Srbsko, slovenská komunita vo Vojvodine, identifikačné procesy, Dolná zem, Horná zem

Acknowledgement

Článok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA 2/0046/19 Obraz „Iného“ v slovenskej politike po roku 1989 a medziakademického bilaterálneho projektu Mobility SASA-SAS-21-03 „Slovensko a slovenská komunita vo Vojvodine: vnútroetnické vzťahy a hranice“

Kontakt / Contact

Mgr. Juraj Marušiak, PhD., Ústav politických vied SAV, Slovenská akadémia vied,

Dúbravská cesta 9, Bratislava, 841 04 Bratislava, Slovenská republika,
e-mail: juraj.marusiak@savba.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3972-8165>

Sanja Zlatanović, PhD., Institute of Ethnography, Serbian Academy of Sciences and Arts,
Kneza Mihaila 36, Belgrade, Serbia, email: sanja.zlatanovic@ei.sanu.ac.rs

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2268-0257>

Ako citovať / How to cite

Marušiak, J. a Zlatanović, S. (2021). Dobří Slováci, dobří občania svojej krajiny? Vojvodinskí Slováci na periférii slovenského a srbského nacionalizmu. *Etnologické rozpravy*, 28(2), 58-64. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2021.28.2.05>

Oblasť, označovaná v slovenskej literatúre a historiografii ako tzv. Dolná zem, sa stala predmetom kolonizácie slovenského obyvateľstva z niekdajšieho Horného Uhorska, resp. Hornej zeme, od 18. storočia. Išlo o kolonizáciu vnútroštátnu, v rámci multietnického Uhorského kráľovstva, čo ovplyvnilo aj identifikačné procesy tamojšieho obyvateľstva. Na druhej strane, naratív o „dolnozemských Slovákoch“ bol frekventovaný predovšetkým v publicistike a literatúre „hornozemských Slovákov“ (Babiak, 2018). Vzhľadom na špecifický charakter slovenského osídlenia na tzv. Dolnej zemi, ktoré nemá kompaktný charakter, ale naopak, je charakteristické vytváraním jazykových a etnických enkláv (ostrovov), obkolesených sídlami s prevahou obyvateľstva, hlásiaceho sa k iným národnostiam (Botík, 2011: 14-15), možno v prípade niektorých „slovenských“ lokalít, ako napr. Békešská Čaba, hovoriť o prevahe konfesionalnej a následne lokálnej sebaidentifikácie (Divičanová, 2007). Snahy dolnozemských slovenských kultúrnych a politických elít o vytvorenie spoločného „dolnozemskeho“ slovenského povedomia sú relatívne mladého dáta, ich výrazom bolo napr. vydávanie časopisu Dolnozemský Slovák v rokoch 1902 – 1920 (Hlavatá, 2019). Zmena mocenských pomerov v súvislosti s rozpadom Rakúsko-Uhorskej monarchie v roku 1918 teda ovplyvnila aj označovanie príslušníkov skúmanej komunity, z ktorých sa stali v závislosti od ich štátnej, resp. teritoriálnej príslušnosti, maďarskí, rumunskí, bulharskí, resp. juhoslovanskí Slováci a po rozpade Juhoslávie v roku 1991 Slováci srbskí (vojvodinskí), resp. chorvátski (Babiak, 2018). Zmena štátnych hraníc uvedenú komunitu rozdelila a napriek blízkosti tradičnej kultúry, identifikačné procesy v prostredí príslušníkov slovenských komunít v jednotlivých štátoch nadobudli odlišnú dynamiku. Podobne diferencovaný prístup v závislosti od vzťahov s novovytvorenými štátmi musela voľiť aj ČSR, resp. po roku 1993 samostatné Slovensko. Mocenské vzťahy a faktory dominancie tak ovplyvnili nielen sebaidentifikáciu príslušníkov komunity, resp. po roku 1918 už komunít dolnozemskejších Slovákov, ale aj ich percepciu zo strany „materkej krajiny“ a jej politiku voči nim (porovn. Jenkins, 2008: 23, 53). Z hľadiska definovania kritérií „slovenskosti“ sa totiž práve ČSR (Slovensko), t.j. niekdajšia Horná zem, stala dominujúcim aktérom.

Ako poukazuje J. Botík, v minulosti, v čase formovania uvedených dolnozemskejších slovenských komunít, v mnohých prípadoch išlo o relatívne vnútorne kompaktné, etnické

homogénne ostrovy (regióny, dediny a ich časti, ulice), preto etnický a kultúrny vývoj ich obyvateľstva bol v týchto ostrovoch v mnohom zhodný s vývinom na materskom etnickom území. Obraz dolnozemskej Slovákov korešpondoval s obrazom Slovákov z Hornej zeme ako prevažne rurálnej populácie, čo bolo nielen dôsledkom ich sociálnej štruktúry, ale aj sociálnej reprezentácie Slovákov, ako ju šířila napr. slovenská i maďarská krásna literatúra. Faktorom, ktorý prispieval k udržaniu jeho slovenského charakteru z hľadiska jazyka, národného vedomia, pomenovania i sebaidentifikácie či rozmanitých prejavov materiálnej i duchovnej kultúry (Botík, 2011: 14-15), bolo aj prevažujúce evanjelické vierovyznanie (s malou katolíckou menšinou v obci Selenča), odlišné od náboženstva okolitého obyvateľstva (katolicizmus, kalvinizmus a pravoslávie). Hoci sa viacerí autori nazdávajú, že evanjelická cirkev, najmä v období dualizmu, patrila medzi „jeden z najúčinnejších prostriedkov maďarizácie“ (Viršinská, 2010: 47; Pivková, 2013: 336-337), vysoký počet slovenských veriacich spôsoboval, že sa v období pred revolúciou 1848/49 a neskôr, po likvidácii Matice slovenskej a slovenských gymnázií (1874-1875), stala de facto jedinou slovenskou národnou inštitúciou (pozri Kónya a kol., 2014; Marušiak, 2016).

Aj počas trvania habsburskej monarchie geografický faktor spôsoboval, že tzv. dolnozemskej Slováci boli vnímaní ako geograficky i kultúrne špecifická súčasť slovenského etnika, hoci sa neocitli úplne mimo pozornosti slovenského národnopolitického hnutia. Nemožno ani zabúdať na intelektuálny prínos príslušníkov tejto komunity k formujúcej sa slovenskej literatúre a iným druhom kultúry. Vnímanie tejto „subkultúry“, ako ju označuje J. Botík (2011: 17-20) teda oscillovalo medzi zaradením Dolnej zeme do kontextu slovenskej mentálnej geografie, o.i. aj pod názvom „Dolnozemskej Slovensko“, ako tento región označil v roku 1862 Ján Kutlík, a vnímaním tamojších Slovákov ako „miernejších“ oproti radikálnejším „hornozemcom“. Od „hornozemcov“ sa odlišovali kolektívnou pamäťou, ktorej súčasťou bolo „vedomie príchodu, pionierska úloha predkov pri kultivácii krajiny, obraz Slovenska (‘Hornej zeme’) viac-menej neurčitý, rozmazaný či žiaden“ (Kmeť, 2012: 222-225). To súviselo s nutnosťou kolonistov prispôbiť sa podmienkam novej domoviny, keď popri tradičnej kultúre, ktorú si priniesli so sebou a obojsmerným transferom kultúrnych hodnôt medzi Dolnou a Hornou zemou, dolnozemskej Slováci vstupovali do interakcií s kultúrami okolitých etník (Botík, 2011: 17-19). Aj preto bola táto subkultúra vnímaná ako viac podliehajúca maďarizácii, než Horná zem (Kmeť, Kunec, 2020). Na druhej strane, už v 60. rokoch 19. storočia v súvislosti s teritorializáciou slovenského národného hnutia, vyjadrovanou o.i. aj v Memorande národa slovenského (1861), sa v prostredí dolnozemskej slovenskej intelektuálov objavoval pocit, že „čírými Slováckmi obývaná“ vlasť na nich zabudla (Babiak, 2018: 123).

V prostredí dolnozemskej Slovákov na území súčasnej Vojvodiny sa odohrali viaceré udalosti so zásadným významom pre slovenský národno-emancipačný proces, akými bolo zvolenie Viliama Paulínyho-Tótha (1869-1872) a Milana Hodžu za poslanca Uhorského snemu (1905) za okres Kulpín vďaka spolupráci s politickou reprezentáciou tamojších Srbov, a napokon aj tzv. Kovačický proces s evanjelickými veriacimi, ktorí v roku 1907 spevom slovenských piesní protestovali proti zavádzaniu maďarských bohoslužieb v tejto väčšinovo slovenskej obci (Pivková, 2013: 338; Sirácky, 1996). Táto udalosť postupne zostala v tieni udalostí v Černovej (1907) (Holec, 1997), čo súvisí azda nielen s tým, že policajný zásah v Černovej si vyžiadal ľudské obeť, ale aj s tým, že sa odohral na slovenskom „materskom“ území, a nie v kultúrnej enkláve a zároveň sa dotýkal majoritného,

katolíckeho obyvateľstva, ktorého reprezentácia sa práve v uvedenom období začala aktívnejšie zapájať do slovenského národného hnutia.

Zástupcovia Slovákov zo súčasnej Vojvodiny sa aktívne podieľali na rozpade Rakúsko-Uhorska. Ešte 10. novembra 1918 vznikla v Novom Sade Národná rada dolnozemskej Slovákov. Jej predstavitelia podporili Veľké národné zhromaždenie Srbov, Bunjevco a ostatných Slovanov v Banáte, Báčke a Baranji 25. novembra 1918, ktoré sa vyslovilo v prospech začlenenia regiónu do Srbského kráľovstva (Gubová Červená, 2019: 80-81). Národná rada dolnozemskej Slovákov však zároveň pozdravila vznik nového československého štátu a vyjadrila vôľu „navždy udržať styky s matkou zemou slovenskou a jej národným životom“. Zároveň však toto vyhlásenie obsahuje aj obavy z možného zabudnutia, keďže zostali v dôsledku „krutého osudu“ odtrhnutí od slovenskej vlasti: „hlásime sa čo vzdialené deti o jej lásku a priazeň uisťujúc o svojej vernej oddanosti“ (Jovankovič, 2019: 144).

Aj po rozpade habsburskej monarchie mal teda vzťah dolnozemskej a „hornozemských“ Slovákov ambivalentný charakter. To súviselo aj s novou debatou o tom, kto je a kto nie je „dobrý Slovak“ na Slovensku samotnom, s konfliktom medzi „predprevrátovými“ Slovákami, t.j. tými, ktorí boli aktívni v slovenskom národnom hnutí pred rokom 1918 a tzv. novými Slovákami (Novoslovákmi), ktorí začali aktívnejšie vystupovať vo verejnom živote ako Slováci až v novej ČSR. Kým tí prví, do veľkej miery predstavovaní evanjelikmi, označovali tých druhých za „maďarónov“, tí druhí zas hovorili o tých „predprevrátových“, že sú ako odporcovia slovenskej autonómie čechoslovakisti, centralisti a preto nie dobrí Slováci. V prostredí vojvodinských Slovákov prevažovala pročeskoslovenská orientácia, preto príchod Hlinkovej slovenskej ľudovej strany k moci a vznik Slovenského štátu v roku 1939 prijali chladne. Naopak, mnohí z nich participovali na slovenskom i na juhoslovanskom protifašistickom odboji (Hruboň, 2020: 91-92).

Hoci sa po druhej svetovej vojne ČSR, resp. Slovensko obracalo na vojvodinských Slovákov v rámci programu Mať volá, ktorý spočíval v reemigrácii Slovákov z Maďarska, Rumunska a Juhoslávie (Polónyová, 2014), o niekoľko rokov, po prepuknutí konfliktu medzi ZSSR a Juhosláviou v júni 1948, znova prestali byť „dobrými Slovákami.“ S ohľadom na začlenenie ČSR do sovietskeho bloku a vylúčenie Juhoslávie, sa v 50. rokoch 20. storočia stali komunitou, ktorú obe strany vnímali s podozrením. V neskorších rokoch sa kontakty vojvodinských Slovákov so Slovenskom obmedzili najmä na oblasť kultúry a čiastočne školstva pre potreby rozvoja a udržiavania menšinových kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií, resp. na kontakty folklórnych súborov. Aj vzhľadom na odlišnú politickú a intelektuálnu atmosféru v oboch štátoch však postupne zo slovenského literárneho kontextu začala vypadávať vojvodinská slovenská literatúra po druhej svetovej vojne. Realita normalizačného Československa zas prispievala k oslabeniu záujmu príslušníkov slovenskej komunity v Juhoslávii o život na Slovensku (Svetlík, 2016: 246-248).

Situácia sa zmenila po prepuknutí vojen v priestore bývalej Juhoslávie v 90. rokoch minulého storočia, v súvislosti s odlišnou dynamikou vývoja na Slovensku, ktoré sa stalo v roku 2004 členom EÚ. Po roku 1990 sa začali aj migrácie vojvodinských Slovákov do zahraničia (podobne ako ostatných obyvateľov krajín bývalej Juhoslávie), v ich prípade do veľkej miery práve na Slovensko. Na základe nami publikovaných štúdií, obsahujúcich predbežné výsledky výskumu dôsledkov migračných procesov na život slovenskej

komunity v Srbsku, môžeme konštatovať, že procesy „zabúdania“ na dolnozemskej Slovákov sa na Slovensku po druhej svetovej vojne zintenzívnili, čo naši respondenti po-
ciťujú ako nespravodlivosť, pretože na Slovensku sú svojím okolím vnímaní veľmi často
ako Srbi, resp. Juhoslovania, nie však ako Slováci (Zlatanović, Marušiak, 2017; Marušiak,
Zlatanović, 2020).

Hoci v Srbsku sú príslušníci tamojšej slovenskej menšiny vnímaní pozitívne, ich obraz
nie je vytváraný primárne prostredníctvom politických naratívov. V médiách sa z času
na čas objavujú články pripomínajúce, že vojvodinskí Slováci, podobne ako tamojší Srbi
a Židia, boli objektom perzekúcie zo strany maďarských, nemeckých či chorvátskych
okupantov (Arhiv Vojvodine, b. d.). Keďže však nejde o politicky relevantnú komunitu –
na obyvateľstve Vojvodiny sa podieľajú iba 2,6 percentami (Stojšin, 2015: 29) – prevláda
ich stereotypizácia ako prevažne rurálnej menšiny, tvorcov naivného umenia z Kovačice
či pracovitých pomocníkov v domácnosti, tzv. Zusiek, resp. bedinérov. Prostredníctvom ta-
kýchto interakcií sú vnímaní ako poctiví, čistí a pracovití (Lenovský, 2016: 123-124; Maru-
šiak, Zlatanović, 2020). Ich obraz sa formuje na línii nerovnocenných vzťahov menšiny
a väčšiny, mestského a vidieckeho obyvateľstva, resp. zamestnávateľa a zamestnanca.

Práve ich obraz, ako príslušníkov zanikajúceho „sedliackeho sveta“ (Botík, 2011: 14-15)
s bohatým folklórom sa však stáva aj jednou z ciest ich návratu zo zabudnutia do pove-
domia širšej slovenskej verejnosti, ako to prezentuje napr. Projekt Vojvodina, ktorého
iniciátorom je autor programu Zem spieva režisér Peter Nuñez (Vojvodina, b. d.). Cieľom
projektu je podpora zachovania zanikajúcej komunity Slovákov v Srbsku. Po roku 1862,
keď sa prvý raz v slovenskej tlači objavil pojem „Dolnozemskej Slovensko“, práve v súvis-
losti s touto folklórnou súťažou odznel v roku 2020 výrok, podľa ktorého dolnozemskej
Slovákov „z hľadiska vývoja tradičnej kultúry môžeme považovať za ďalší región Sloven-
ska“ (Handzová, 2020).

Obraz vojvodinských Slovákov na Slovensku je vytváraný v prevažnej miere „zhora“, na
základe historických a politických narácií, pričom postupne sa od 19. storočia dostáva
táto komunita na perifériu záujmu slovenskej spoločnosti. V Srbsku sa na ich obraze
v očiach väčšinového obyvateľstva podieľajú zväčša nepolitické narácie vytvárané „zdo-
la“, s výnimkou pripomínania, že Slovensko neuznalo jednostranné vyhlásenie nezávis-
losti srbskej provincie Kosovo v roku 2008. V oboch prípadoch sa uvedená komunita
ocitá na periférii etnickej, kultúrnej, politickej i sociálnej.

Referencie

Arhiv Vojvodine. (b. d.). *Slovačke žrtve*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine.

<https://slovackezrtve.arhivvojvodine.org.rs/>

Babiak, M. (2018). Kultúrne dedičstvo vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej
kultúry. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 6(2), 121-130.

Botík, J. (2011). *Dolnozemskej Slováci: Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu
života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak:
Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Divičanová, A. (2007). „Békešske Slované, Pilišania, Tirpáci. Varianty regionálnej
a lokálnej identity“. In Š. Šutaj, L. Szarka (Eds.), *Regionálna a národná identita*

v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. storočia (s. 104-109). Prešov: Universum.

Gubová Červená, G. (2019). Slováci a vznik Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov v roku 1918. In I. M. Ambruš, P. Hlásnik, B. Unc (Eds.), *Dolnozemskí Slováci a rok 1918* (s. 78-85). Nadlak: Ivan Krasko.

Handzová, V. (15. 1. 2020). *Zem spieva – dolnozemskí Slováci sú ďalší región Slovenska*. Pravda. <https://kultura.pravda.sk/film-a-televizia/clanok/542597-zem-spieva-dolnozemski-slovaci-su-dalsi-region-slovenska/>

Hlavatá, R. (2019). Prínos časopisu Dolnozemský Slovák do jazykového a kultúrneho života dolnozemsých Slovákov. In I. M. Ambruš, P. Hlásnik, B. Unc (Eds.), *Dolnozemskí Slováci a rok 1918* (s. 243-251). Nadlak: Ivan Krasko.

Holec, R. (1997). *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Martin: Matica slovenská.

Hruboň, A. (2020). „Zblúdilé ovečky národného košiara“. Juhoslovanskí Slováci proti Tisovmu štátu a režimu. In M. Lysý, J. Drábik (Eds.), *Tisovi poza chrbát : príbehy odporu voči ľudáckemu režimu* (s. 73-93). Bratislava: Hadart Publishing.

Jenkins, R. (2008). *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations* (2nd edition). Los Angeles – London – New Delhi – Singapore: SAGE Publications.

Jovankovič, S. (2019). Vojvodinskí Slováci a pripojenie Báčky, Banátu a Barane k Srbskému kráľovstvu. In I. M. Ambruš, P. Hlásnik, B. Unc (Eds.), *Dolnozemskí Slováci a rok 1918* (s. 141-150). Nadlak: Ivan Krasko.

Kmeť, M. (2012). *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov, 1. zv.* Nadlak: Ivan Krasko.

Kmeť, M. a Kunec, P. (2020). „Dolnozemske Slovensko“ v reflexii Slovákov v období dualizmu. Krakov: Vydavateľstvo Spolok Slovákov v Poľsku.

Kónya, P. a kol. (2014). *Dejiny Uhorska*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

Lenovský, L. (2016). *Naši vo svete. Slováci južne od hraníc Slovenska, zv. I.* Nadlak: Ivan Krasko.

Marušiak, J. (2016). Slovenský politik Ľudovít Štúr v siločiarach európskeho vývoja. Hľadanie „slovenského záujmu“. *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2015*. Bratislava: RC SFP, 115-128.

Marušiak, J. a Zlatanovič, S. (2020). Slovakia as a Safe Country – The Perspective of the Slovak Community Members of Vojvodina. *Slovenský národopis*, 68(2), 136-160. <https://doi.org/10.2478/se-2020-0008>

Pivková, Z. (2013). Stručný prierez dejinami Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Uhorsku (od druhej polovice 19. storočia po rok 1914). In M. Ološtiak, M. Chovanec (Eds.), *8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov* (s. 334-349). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.

Polónyová, S. (2014). Reemigrácie a repatriácie zahraničných Slovákov do vlasti po roku 1945 (tzv. akcia „Mať volá“). In M. Šmigel (Eds.), *Migračné procesy Slovenska (1918-1948)* (s. 514-535). Banská Bystrica: Belianum, Univerzita Mateja Bela.

Sirácky, J. (1996). Slováci vo Vojvodine: niektoré tajomstvá ich dvestopäťdesiatročného trvania. In N. Stojanovič, P. Pijanovič (Eds.), *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine: zborník prác z medzinárodného sympózia v Novom Sade a v Petrovci 6. a 7. októbra*

1995 (s. 7-17). Beograd, Nový Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Spolok vojvodinskih slovakistov.

Stojšin, S. (2015). Ethnic Diversity of Population in Vojvodina at the Beginning of the 21st Century. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 4(2), 25-37.

Svetlík, A. (2016). Kritické čítanie slovenskej vojvodinskej literatúry na Slovensku v druhej polovici 20. a začiatkom 21. storočia. *Slovenská literatúra*, 63(4), 244-262.

Viršinská, M. (2010). Budapeštianska synoda evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku (1891 – 1894) a Slováci. *Historický zborník*, 20(1), 29-49.

Vojvodina. (b. d.). *Projekt podpory a rozvoja slovenskej menšiny vo Vojvodine*. Získané 4. 12. 2021, z <http://vojvodina.sk/>

Zlatanović, S. a Marušiak, J. (2017). „Povratna“ migracija vojvodjanskih Slovaka i pitanje pripadnosti. *Bulletin of Institute of Ethnography SASA*, 65(3), 653-668. <https://doi.org/10.2298/GEI1703653Z>